

## ДЕСАКРАЛИЗАЦИЯ И РЕСАКРАЛИЗАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКАТА ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА

Мирослав Бачев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**Резюме.** Европейската култура след XVI в. и особено след XIX в. преживява криза на ценностите. Това почти съвпада с началото на т.нар. „разомагьосване на света“. Още с началото на християнството започва процес на десакрализация на природата, който обаче не е едностранен – наред с него протича и обратният процес – на ресакрализация. През различните исторически периоди тези процеси придобиват различни нюанси и динамичност. Тяхното осмисляне с оглед на проявите на свещеното е предмет на настоящата статия.

*Keywords:* sacred, desacralization, resacralization, culture values

Навярно няма да е нещо ново, ако кажем, че европейската култура след XIX век преживява социална, ценностна и дори метафизична криза. Дали е случайно обаче, че началото ѝ почти съвпада с началото на т.нар. „разомагьосване на света“ (М. Вебер). Последното има, разбира се, дълги исторически корени, но след XVI в. този процес протича по-бързо, отколкото през стотици години назад история.

Свещеното и неговите прояви в историческия процес, особено неговата „загуба“ и „подмяна“, както и различните му превъплъщения и динамика, ще бъдат основен предмет на настоящата статия. Като същностна определеност на всички религиозни форми и като израз на религиозното преживяване, свещеното е изцяло суверенно и тайнствено (*mysterium*). Дефиницията за свещено, която е винаги твърде условна, е обвързана със самата му диалектика: то се противопоставя на профанното, на всекидневното и обичайното, от една страна, а от друга – разгледано като ирационално нуминозно чувство (Р. Ото), то се противопоставя и на рационализма.

Отношението религия – свещено е пряко, но все пак те не са идентични; те се отнасят, от една страна, като част към цяло, от друга – като два концентрични кръга, където свещеното заема вътрешния кръг. Често десакрализация може да се наблюдава в рамките на една религия, ако, първо, теологията ѝ доминира над преживяването на срещата със свръхсезитивното (религиозния опит), и, второ, ако каноническата ѝ система измества мистичния ѝ аспект.

### Увод

Когато говорим за десакрализация, следва да отбележим, че този процес е винаги условен. Защото *изгубването* на свещеното може да бъде само частично; по-скоро се наблюдава „преместването“ му от обществената в личната сфера на дейност. По такъв начин се наблюдава повече процес на „изгубване“ на свещеното в рамките на религиозната общност, както и в обществената сфера, но също така и „пренасочването му“ към т.нар. „лична религия“<sup>(1)</sup>. Факторите за това са много и от различен характер (религиозен, социалноикономически, социалнополитически), но те няма да бъдат предмет на разглеждане тук.

В процеса на развитие на западноевропейската култура още с началото на християнството започва процес на десакрализация на природата, който обаче не е едностранен: наред с него винаги протича и обратният процес – на ресакрализация и реабилитация на свещеното – това е основната теза, която ще се опитаме да аргументираме тук. С оглед на това ще бъдат проследени в по-едри шрихи различни исторически периоди във връзка с темата за свещеното. Това позволява в сравнително малък обем да се очертаят по-важните моменти от една тема, която е актуална, особено през днешната епоха на отчуждение на личността, преходни ценности и глобална технокрация.

### Далечният изток

Следва да споменем, че процесът на десакрализацията не е единствено западно явление; частични негови аспекти срещаме и у учения от Далечния изток отпреди появата на християнството. Индийското понятие *майа* в неговото класическо тълкуване от страна на монистичната Веданта<sup>(2)</sup> като причина за илюзорността на света<sup>(3)</sup> десакрализира природата, доколкото самата природа и нейната множественост се явяват пречка за духовния стремеж. Сходен процес наблюдаваме и в будизма<sup>(4)</sup>. В основата на будисткия мироглед стоят ученията за *карма*, *сансара* и *нирвана*. Съгласно будистката космология светът е породен от кармичната активност на живите същества чрез *карма* и *сансара*. Тази активност предизвиква непрестанни превъплъщения на живите същества, характеризиращи се най-вече със страданието. Но будизмът провъзгласява възможност за излизане от кръговрата и освобождение – това е именно *нирвана*. Както отбелязва руският будолог Евгени Торчинов: „По този начин будизмът провъзгласява пълното десакрализиране на космоса, който дори на своите висши нива остава част от сансара – изпълнения със страдания свят на редуващи се раждания-смърти и сфера на профанно съществуване за разлика от нирвана“<sup>(5)</sup>.

### Античната философия

Известният от историята на западната философия преход *от мита към логоса* очертава и един преход от разказвателно-мистериозното към десакрализиращо-ра-

ционалното. Философското понятие *логос*, като израз на интелектуалното усилие за преодоляване на описателното в полза на обяснителното, е и онази повратна точка, която бележи първите наченки на десакрализацията в историята на западната мисъл (доколкото свещеното се възприема като ирационално).<sup>6)</sup> Диференцирането на знанието и поэтапното осмисляне на действителността в античната философия бележи и трансформацията на *сакралното в рационално*. Следва да отбележим, че не всички школи на античната философска мисъл поглъщат свещеното в рационалистичния контекст. Така например Платон отрежда достойно място на Божественото във философията си – за него самата философия е Божествено занимание. Аристотел съгражда основите на диференцирания подход към знанието и след него започва бързият процес на *снемане на свещеното* в понятията на метафизиката (първи принципи, неподвижно и движещо, причина и същност, природа и елементи и т.н.)<sup>7)</sup> Ако при стоицизма все още можем да наблюдаваме някакви форми на свещеното, то те са подчинени на етиката. Подобен подход през XVIII в. ще бъде и в основата на редукцията на религията до морала.

### Началото на християнството

Несъмнено с появата на християнството западната мисъл в известен смисъл реабилитира свещеното. Но наред с неговото възстановено присъствие започва отново процесът на постепенното му отсъствие. В корелацията, но и в известен смисъл опозицията *Творец – творение*, се наблюдава десакрализация на природата. Самата природа се разглежда под печата на греховността поради първородния грях на първите хора и в някои отношения се разбира като непълноценна и сакрално индиферентна. Свещеното е изместено от иманентното в трансцендентната сфера и чрез някои духовни форми започва постепенното обезценяване на земния живот в полза на небесния и отвъдния. Можем да разгледаме това и като един необходим процес на утвърждаване на монотеизма на ранното християнство. В Свещеното писание на християнството Бог често е определян като *небесен Отец*, а духовният свят – като *небесно царство*; всеки човек е *храм Божий*, а Бог е *вездесъщ*. Сакралността на природата е и имплицитно зададена, и в определен смисъл – отнета. Това намира израз в понятието за природата, която, от една страна, е греховна, от друга – изпълнена с Дух Божий.

### Гласът на Новото време

Въпреки тенденцията към десакрализация, вследствие на изключителното влияние на Аристотел върху християнските автори, свещеното остава все още неотменим фактор в живота на средновековния човек. Цялата организация на живота: религията и църквата, философията и изкуството, политиката и властта и т.н., са – повече или по-малко – религиозно ориентирани. Истински пробив в стените на религиозното и сакралното започва с епохата на Ренесанса и възкресяването на античните идеали. Преходът от *университета* към *салона*,

като преход от школната философия към свободните от църковността дискусии, бележи и точката на преминаването на мисловната енергия от сферата на духа и свещеното към сферата на *автономното* човешко творчество. Антропоцентричната възрожденска нагласа постепенно изгубва чувството на свещено преклонение, независимо дали то ще бъде религиозно ориентирано, или не. В епохата на отсъствието на авторитети и раждането на просвещенския идеализъм най-висш съдник е разумът, а най-високата мярка – *lumen naturalis* (естествената светлина).<sup>8)</sup> Човекът е цел сам по себе си (И. Кант), а Бог е средство за човешкото щастие. Креационизмът на юдео-християнския мироглед отстъпва на пантеизма и деизма, а отношението Бог – природа вече не се мисли като Творец – творение, а е или идентичност и саморазгръщане, или отношение, подобно на часовникар и навит часовников механизъм (Г. Лайбниц). Формулата *Deus sive natura* (от лат. „Бог или природата“) се превръща в класическа за пантеизма и за новото отношение на човека към Бога.

Барух Спиноза е един от първите, който полага началото на тълкуването на библейските книги единствено в рамките на естествената светлина на разума. Той категорично се противопоставя на свръхестествената светлина в библейската херменевтика и наличието на алегорични и скрити значения в текста. След *sola scriptura* на Реформацията стремежът е надмогване на църковния авторитет. Не без значение за това са и религиозните войни, които сериозно поставят под въпрос ценностите на религията.<sup>9)</sup> Десакрализацията тук е обусловена от аксиомата на Новото време, че човекът е мярка на всички неща.<sup>10)</sup> Геометричният метод и строго научният подход се разширяват и до сферите на духа.

### **Върховенството на разума и философията на живота**

Още по-силното отсъствие на свещеното продължава и по време на Просвещението. Усилията за абсолютната свобода на разума кулминират в либерализма по отношение на християнската вяра, която в много отношения не е напълно разбираема за разума. Оттук и редуциране на религиозните истини на Откровението до рационално разбираеми и доказуеми истини. Християнската вяра започва да се тълкува като *естествена религия на разума*, но е лишена от тайнственото и свещеното. Започва редуциране на религията до морал – както от немското и френското, така и от английското Просвещение. Това е процес на свеждане на свещеното като религиозно преживяване до етическото като мотивация и поведение. Епохата на деизма десакрализира природата и откъсва Бог от света, доколкото все още си спомня за Него.

Фридрих Ницше вижда упадък на човечеството като резултат на християнския морал. Свръхчовекът, със своята *воля за мощ*, не може да се задоволи с наличните ценности – те трябва да бъдат надживени, преодолени, заменени. Въпреки разностранните тълкувания на призива на Ницше *Бог е мъртъв* тази своеобразна инициация<sup>11)</sup> ни напомня за така желаното от мнозина по

това време обновяване на културата и най-вече преосмисляне на много теологически и философски тезиси. Опирайки се предимно на Мартин Хайдегер, съвременният философ Джани Ватимо тълкува тезиса на Ницше предимно като разпад на западноевропейската метафизика и абсолютистката философия. Актуализирайки антиномията между *Бога на философите* и *Бога на старозаветните пророци*<sup>12)</sup>, предложена от Блез Паскал, Ватимо настоява, че споменатата по-горе рефлексия на Ницше визира предимно Бог като Абсолют, като плод на метафизичното мислене. Нещо повече, чрез разпада на абсолютизма отново е отворена вратата за библейското послание. Дори новият прочит на Библията, възвръщането на Бога на християнството и възраждането на сакралното в множество форми са възможни според Ватимо единствено посредством *умирането* на „Бога на философите“ и разпада на метафизиката на присъствието.<sup>13)</sup>

### **Феноменология на религията през XX век**

Появата на феноменологията и психологията на религията е знакова за началото на обратния процес в европейската култура – постепенното възстановяване на сакралните измерения на живота. В това отношение заслужават внимание изследванията на Рудолф Ото, представени в знаменитата му книга *Свято* (Das heilige, 1917). Р. Ото настоява за ирационалния характер на свещеното и религията изобщо, като пряко ги противопоставя на това, което е известно като рационална и естествена религия, идваща като наследство от Просвещението. Свещеното (нуминозното) се проявява едновременно като отблъскващо (tremendum) и като омайващо и привличащо (fascinans). На корелацията рационално – ирационално е посветена още първата глава на книгата му. Немският теолог и изследовател на религиите отстоява схващането, че при опита за рационализиране на нуминозното то моментално се профанизира. В това той е склонен да вижда и голямото противоречие между рационализма и дълбинната религия. В този смисъл святото не е етическа, а религиозна категория; то е автономно спрямо морала и редукцията му до морално съвършенство е следствие на навлизащите рационални елементи в религията, както и от наследството на Просвещението.

Мирча Елиаде – един от adeptите на Рудолф Ото, споделя разбирането, че „...напълно десакрализиращият Космос е скорошно откритие на човешкия дух“<sup>14)</sup>. М. Елиаде подчертава голямото отдалечаване на днешния модерен човек, приел за норма профанното съществуване, от архаичния религиозен човек – homo religious. Опитвайки се да опише модалностите и диалектиката на свещеното в конкретни религиозни опити в различни исторически контексти, митове и религиозни традиции, М. Елиаде разграничава дихотомията: религиозен човек и модерен човек. Той е твърде склонен да

мисли процеса на десакрализация като постепенна деградация на човека в историята. Въпреки това човекът не е изцяло осъден на разпадане. Той може да си припомни сакралното значение на множество дейности от миналото и да възвърне изгубените цел и смисъл на живота чрез вглеждане в историята на религиите и преоткриване на значението на различни образи, символи и ритуални действия. В краткото си експозе „Възвишеното и земното“ Мирча Елиаде разглежда десакрализацията на природата като плод на християнския мироглед: „Малко по малко – и особено след голямата еволюция, в която европейският монотеизъм изигра решителна роля, особено чрез Пророците, които десакрализираха Космоса – християнството започна да отделя Свещеното (Възвишеното) от Земното, да отстранява боговете. Да освобождава Универсума, Космоса и Природата от боговете. По тази причина на Запад науката лесно дебютира и бързо прогресира, защото Природата бе десакрализирана от юдаизма и християнството. Тъкмо християнството позволи природата да бъде анализирана, да бъде видяна за първи път като „мъртва“, „инертна“ материя...“<sup>(15)</sup>.

### Социологията на религията

Темата за десакрализацията, като постепенно отсъствие на свещеното от живота и историята, е свързана индиректно с темата за секуларизацията. Секуларизацията (от лат. *saecularis* – светски) има няколко измерения: отделяне на религията от политиката, преход от духовното към светското, упадък на религията и свещеното, но и въплътяване на религиозно съдържание в обществения живот, както и приспособяване на религията към условията на днешното време.<sup>(16)</sup> Социологът на религията Питър Бъргър констатира очевидни грешки в теорията за секуларизацията и нагласата, че модернизацията на всички равнища неизбежно ще доведе до упадък на религията и свещеното както в обществото като цяло, така и по отношение на отделния човек. В излезлия наскоро и на български език сборник „Десекуларизацията на света. Възраждащата се религия и световната политика“ П. Бъргър разглежда модернизацията като катализатор на мощни контрасекуларизационни движения<sup>(17)</sup>. Съгласно тези констатации религията и свещеното се възраждат въпреки *предсказанията* за техния упадък, разпад и асимилация.

### Заклучение

В различните подходи към десакрализацията може да се зададе въпросът дали може да се избегне оценъчният подход: дали десакрализацията е положително, или отрицателно явление, дали е повече добро, или повече зло? Диалектиката на този динамичен процес е по-сложна от едностранчивите оценки. Обикновено конфесионално обвързаните представители на религии-

те негодуват срещу модернизацията и десакрализацията, а много от представителите на точните науки схващат процеса точно обратното – като необходимо условие за свободните научни изследвания. Тази опозиция е естествена, а самия процес можем да разгледаме като:

- изгубване на екзистенциален смисъл, но и освобождаване от илюзорни авторитети;

- загуба и/или подмяна на ценности, но и процес на преосмисляне на ценности;

- загуба на духовна ориентация, но и процес на трансформация от по-нисши форми на духовност към по-високи<sup>18)</sup>;

- разпадане на целостта на личността, но и овладяване на знанието, възможност за технологичното развитие;

- фрагментаризиране на културата и живота, но същевременно диференциран подход към знанието и развитие на научното познание.

В тази връзка остават няколко въпроса. При „възстановяването“ на свещеното на историческата сцена, вътрешно и външно, старите форми и образи ли ще приеме, или ще се реализира в нови? Ще има ли отново преобразяваща и обновяваща живота функция? Дали и доколко ще може реално да се впише в динамиката на хипермодерния свят? Отговорите им, ако не напълно, то частично зависят от мотивацията и действието на отделната личност и нейните усилия за отвореността към опита на свещеното и активно съучастие в постепенното възвръщане на сакралните, а защо да не кажем и на автентичните, измерения на културата.

## БЕЛЕЖКИ

1. С понятието „лична религия“ се свързват опитите да се обоснове мистичният елемент в религиите като самостоятелен духовен път, без оглед на конфесионална обвързаност.
2. Една от шестте ортодоксални философски школи в древна Индия.
3. Чатерджи и Датта (1995), Увод в индийската философия, София: Евразия.
4. Основателно е схващането, че будизъм *изобщо* няма, а съществуват различни будистки школи, които понякога коренно си противоречат в идейно-доктринален, а често и в морално-практически аспект. В този смисъл в будизма, повече от всички останали световни религии, се наблюдава процес на диференциране на доктрината, завещана от основателя. Разбира се, има основни понятия, валидни за всички будистки школи.
5. Торчинов, Е. Въведение в будологията, <<http://buddha.eurasia.bg/content/view/10/4/>> (13.04.2012).
6. Невинаги или поне не изцяло рационалното пречи на проявите на сакралното. Умереният рационализъм е дори в услуга на свещеното, защото извършва

така необходимата инвентаризация на свещените ценности и е надежден коректив на *фалишивата* сакралност, с други думи – на идеологиите.

7. Вж. Аристотел (2000), *Метафизика*, София: Сонм.
8. Понятие, навлизащо по линия на томизма: *lumen naturale rationis* (светлина на естествения разум).
9. Вж. по-подробно Градев, В (2007). Между абсолютното тайнство и нищото, София: Университетско издателство, с. 38 и сл.
10. Прочутото твърдение на античния софист Протагор (V в.), превърнало се в аксиома за периода след Реформацията.
11. Теохаров, Вл. (2005) Експерименталната метафизика на Фридрих Ницше, София: Библиотека 48, с. 120 и сл.
12. Б. Паскал намира непреодолимо противоречие между „Бога на философите и Бога на Авраам, Исаак и Яков“.
13. Ватимо, Дж. (2006) След християнството, София: Критика и хуманизъм, с. 21 и сл., както и с. 131 и сл.
14. Елиаде, М. (1998.) *Сакрално и профанно*, София: Хемус.
15. Елиаде, М. Възвишеното и земното, <<http://www.litclub.bg/library/antr/eliade/sacre.html>> (15.04.2012).
16. Вж. по-подробно Киров, Д. (2003) Богословие на обществения живот, София: Светлина на Балканите, с. 203 и сл.
17. Бъргър, П. (2004) Десекуларизацията на света, София: Критика и хуманизъм.
18. Напр. преходът от езичество към християнство.

## ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел (2000), *Метафизика*, София: Сонм.
- Бъргър, П. (2004) *Десекуларизацията на света*, София: Критика и хуманизъм.
- Ватимо, Дж. (2006) *След християнството*, София: Критика и хуманизъм.
- Градев, В. (2007) *Между абсолютното тайнство и нищото*, София: Университетско издателство.
- Елиаде, М. (1998) *Сакрално и профанно*, София: Хемус.
- Елиаде, М. (2002) *Трактат по история на религиите*, София: Лик.
- Жилсон, Е., Ф. Бьонер (1999), *История на християнската философия*, Стара Загора: Идея.
- Кант, И. (1997) *Религията в границите на самия разум*, София: Отворено общество.
- Киров, Д. (2003) *Богословие на обществения живот*, София: Светлина на Балканите.
- Теохаров, Вл (2005) *Експерименталната метафизика на Фридрих Ницше*, София: Библиотека 48.

## **DESACRALIZATION AND RESACRALIZATION OF THE EUROPEAN PHILOSOPHY AND CULTURE**

**Abstract.** European culture since the 16th century and especially since 19th century, went through a crisis of values. This almost coincides with the beginning of the so-called “Disenchantment of the world.” Ever since the beginning of Christianity begins a process of desacralization of nature, which is not one-sided - along with it goes the opposite process - of resacralization. In different historical periods, these processes take various nuances and dynamics. Their reflection in the light of the events of the sacred is the subject of this article.

**Miroslav Bachev, PhD student**

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“  
15, Tsar Osvoboditel Blvd.  
1504, Sofia, Bulgaria  
E-mail: miroslavbachev@gmail.com